Om slaget om Frankrike och om hur historien uppmärksammas

av Markus Ahlskog

Résumé

The conquest of France by Nazi-Germany in May 1940 is of course a central event in the history of World War II. The conquest was nothing less than stunning in its rapidity, the low losses of the invader, and its impact. It can be said to have converted WWII into something different than a repeat of WWI. It is clearly the most mind-boggling triumph in the dictator's career of Germany's leader Adolf Hitler. Yet, still quite recently there has been published serious scholarship that give essentially a new look on the events (Ernest R. May, *Strange victory*, Hill and Wang, 2000; Karl-Heinz Frieser, *The Blitzkrieg Legend: The 1940 Campaign in the West*, Naval Institute Press, 2005). Moreover, despite this scholarship, today public memorial events, films, etc., give a view of the battles in 1940 that can hardly be judged to correctly reflect the true importance of the different events. This article discusses these issues, relying especially on the book by the late Professor May.

VI BLIR FORTFARANDE påminda om andra världskriget då 75- och 80-års minnesstunderna för krigets stora händelser passerar i nyheterna. Carl Bildt skickade en tweet på 81-årsdagen (2021-04-09) av det tyska anfallet år 1940 mot Danmark och Norge, där han kritiserade ländernas bristande försvar. Inlägget väckte mothugg, vilket visade att ämnet fortfarande kan väcka känslor och debatt. Och detta exempel är förstås småpotatis jämfört med stämningen i Ryssland, där andra världskrigets minne är det klart heligaste som det sovjetiska arvet lämnat efter sig. I Frankrike betyder kriget närmast ockupationen 1940–1944, befrielsen, och till sist hur man gjorde upp räkningen med kollaboratörerna, men allt detta har dock intet hört till de stora spörsmålen i Frankrike. Ett än mindre samtalsämne är orsaken till ockupationen, nämligen Frankrikes nederlag i maj-juni 1940, vilket är temat för denna artikel. Avsikten med den är att påvisa att viktiga aspekter i andra världskrigets inledningsskede, framförallt slaget om Frankrike, har hamnat onödigt mycket i skymundan av krigets senare faser, samt att den uppfattning som finns dessutom ofta är synnerligen bristfällig underbyggd.

Många har minst en elementär uppfattning om andra världskrigets historia. Utöver de riktigt sakkunniga finns det en brokig skara av historieentusiaster som kan beskriva krigets orsaker, förlopp och slutresultat. Men för de flesta reduceras dess komplicerade historia till en serie episka händelser, som återger krigets viktigaste milstolpar eller vändpunkter. Som den första räknas vanligtvis Molotov-Ribbentrop-pakten i augusti 1939, d v s non- aggressionspakten mellan Tyskland och Sovjetunionen, tack vare vilken Tyskland kunde börja kriget utan rädsla för ett omedelbart tvåfrontskrig, såsom hade skett i första världskriget. Följande episka händelse brukar vara den s k ”Battle of

Britain", d v s kampen sommaren 1940 mellan Tyskland och Storbritannien om luftherraväldet över England. Sedan följer ungefär ett halvt dussin andra legendariska slag eller händelser. Sist på listan är nog i alla versioner atombombningen av Japan i augusti 1945.

De flesta helhetsberättelserna över andra världskriget är kortfattade om krigsförloppet mellan de första och andra milstolparna, alltså Molotov-Ribbentrop-pakten och slaget om luftherraväldet över England. Tyskland erövrade först Polen på hösten 1939 och sedan det kontinentala väst-Europa i april-juni 1940. På detta följde sedan Battle of Britain, som blev den första strategiska motgången för Tyskland. Den tyska framfarten i krigets begynnelseskede beskrivs ofta nästintill som en självklarhet, som stävjades först med USA:s och Sovjetunionens insats.

Men ser man närmare på händelserna, uppkommer svårigheter med denna bild. För det första, många har förmodligen inte klart för sig att kriget strängt taget inte började med Tysklands angrepp på Polen den 1 september 1939, utan i och med Frankrikes och Storbritanniens krigsförklaring mot Tyskland 3/9, efter att detta land inte svarade på de förstnämndas ultimatum angående tillbakadragning från Polen. En annan sak är det faktum att Frankrike och Storbritannien planerade att hjälpa Finland i vinterkriget mot Sovjetunionen med trupper i Skandinavien samt med flygbombningar av de sovjetiska oljefälten i Kaukasien. Det primära motivet var, att med förevändning av en militär expedition till Finlands undsättning stoppa den svenska järnmalmsexporten till Tyskland. Det ovannämnda tyska angreppet mot Skandinavien hör alltså till detta sammanhang. Således kan vi konstatera att våren 1940 har de västallierade ansett sig mycket väl kunna utmana Tysklands krigsmakt.

Dessutom torde historikerna vara överens om att Stalin, när han ingick non-aggressionspakten med Tyskland, räknade med en utdragen konflikt mellan Tyskland och Frankrike, vilket skulle ha gett Sovjetunionen handlingsfrihet. Resultatet blev istället att Sovjetunionen 1941 stod ensamt mot Tyskland, som vid det laget knappt hade någon västfront. Men år 1939 torde Stalins handlande ha byggt på uppfattningen om ett ungefärligt jämviktsläge mellan Tyskland och de västallierade.

Allt detta rimmar alltså illa med uppfattningen om en självklar tysk överlägsenhet där man körde över Frankrike i en handvändning. Men faktum är att Frankrike blev överkört, och frågan är då vad som egentligen hände och varför.

Frankrikes nederlag 1940, eller slaget om Frankrike, är ämnet för Ernest R. Mays (1928–2009) bok *Strange victory* (Hill and Wang, New York, 2000), som också är grunden för denna artikel (se även t ex följande bok: *Robert Citino, The Blitzkrieg Legend: The 1940 Campaign in the West,* Karl-Heinz Frieser, och dess recension: John T. Greenwood; Naval Institute Press, Annapolis, Md, 2005, *historynet.com)*. I bokens inledning konstaterade May att Frankrikes nederlag 1940 ej var ett färdigt kapitel i historien. Han skildrar hur han som historieprofessor vid Harvard deltog i seminarier där goda kunskaper om andra världskriget var önskvärda. Det framkom att det saknades en gedigen förståelse för händelsernas gång då man kom in på frågan om Frankrikes fall.

Det korta kriget i Fankrike var nog väldokumenterat, det låg ju i blickpunkten för världspolitiken våren 1940, och det finns, eller fanns en förhärskande förklaring till krigets gång som bestod av ett politiskt splittrat Frankrike vars regering förde en misslyckad politik gentemot naziTyskland. På den militära sidan betonas de franska pansarstyrkornas underlägsenhet gentemot de tyska, vars

legendariska rykte befästes under fälttåget mot Frankrike 1940.

Professor May har inte mycket till övers för denna standardbild av Frankrikes nederlag. Visst var Frankrike splittrat under 1930-talet, men en viss enighet återinträdde gällande förhållandet till nazi-Tyskland efter det att Hitler tydligt hade brutit sina löften och ockuperat Tjeckien i mars 1939. Hitler hade på hemmaplan en stark opinion bakom sig, men en noggrann genomgång av tillförlitliga uppgifter visar ett det inte fanns någon utbredd entusiasm för krigsäventyr. Åtminstone är det klart att den gemene franska soldaten var mera motiverad för att försvara Frankrike än vad den tyske soldaten var för att invadera Frankrike.

Gällande militära färdigheter medger May att det finns många korn av sanning bakom legenderna om Tysklands främsta generaler under andra världskriget. Men han framhåller att den franska officerskåren i sin helhet inte var långt efter den tyska. Det bevisades grundligt under det tidigare första världskriget. De västallierade pansarstyrkorna var i själva verket litet större till antal än de tyska, och till kvaliteten jämförbara. De effektivaste tyska stridsfordonstyperna kom först i ett senare skede av kriget. Under de första krigsåret uppstod legenden om den tyska ”Blitz”-krigföringen, som grundade sig på en aldrig tidigare skådad skicklig användning av stora pansarformationer. Men även här har legenden kanske blivit större än verkligheten. May riktar blicken på det största enskilda slaget under de korta stridigheterna mellan franska och tyska pansarstyrkor, det s k slaget i Hannut i Belgien, den 12–13 maj 1940. Slaget slutade ingalunda i linje med bilden av en klar tysk överlägsenhet över den franska sidan. I det följande återges företrädesvis den analys av slaget om Frankrike som professor May presenterar i sin bok.

Förspelet till slaget om Frankrike

Den tyska militärledningen hade till en början varit rätt nöjd med Hitlers maktillträde (1933) eftersom han gjorde slut på Weimartidens oroligheter och var så uppenbart välvilligt inställd mot den. Dessutom höll sig officerskåren på avstånd från politiken. För den högsta ledningen fick förhållandet till Hitler nya konturer ungefär kring år 1937, då Hitler beskrev för dem nödvändigheten av att med krigföring skaffa nytt livsrum för det tyska folket. Samspelet mellan Hitler och militärledningen skulle utvecklas till en lång och svår dragkamp av världshistorisk betydelse.

Under åren 1936–1939 drev Hitler med framgång igenom en rad annektioner. Frankrike och Storbritannien leddes i slutet av 30-talet av Edouard Daladier och Neville Chamberlain. De förde gentemot nazi-Tyskland vad som kommit att kallas för ”appeasement-politik”, eller ”eftergiftspolitik”. Målet var att ge efter en del p g a Versaillesfredens excesser och i tron att Hitlers krav kunde tillfredsställas med måttliga justeringar av Europas karta. Allmänheten hos de västallierade hade en stor motvilja att mobiliseras för krig som gällde ett begränsat territorium nära Tysklands gränser. Hitler noterade detta och tog kalkylerade risker för att genomföra sina annektioner. Men den tyska militärledningen var missnöjd över våghalsigheten, ty Tysklands återupprustning var inte slutförd och landet således inte hade den militära styrkan att motstå ett eventuellt ingripande från Frankrike och dess allierade.

Trots de omfattande eftergifterna fortsatte Hitler på sommaren 1939 sin aggressiva utrikespolitik med territoriella krav på Polen. I Frankrike och Storbritannien började å andra sidan attityderna hårdna och man utfärdade garantier till Polen, som med stöd

av dessa inte var berett att kapitulera inför Hitlers hot. Situationen förvärrades chockartat för Polen i och med den ovannämnda Molotov-Ribbentrop-pakten. Frankrike och Storbritannien höll dock fast vid sin ståndpunkt. Hitler påbörjade anfallet mot Polen 1/9 1939 och hoppades på att de västallierade skulle återigen svälja fait accompli. Men nej, dessa gav Tyskland ett ultimatum, som verkställdes med krigsförklaring 3/9 Hitler gjorde ännu i oktober fredsinviter som avböjdes.

De västallierade ansåg sig inte vara kapabla till en direkt markoffensiv mot Tyskland, som nu hade kommit långt med återupprustningen, men trodde å andra sidan att Tyskland inte heller var kapabelt till det omvända. Avgörandet till deras fördel skulle med tiden komma av att de hade tillgång till den övriga världens råvaror, medan Tysklands instängda läge och dess relativt svaga flotta med tiden skulle omöjliggöra fortsatt krigföring. Den tyska militärledningens bedömning var ungefär den samma. Pakten med Sovjetunionen ändrade förstås på dessa kalkyler men inte på de västallierades planer. Man kanske inte trodde att pakten kunde bli så långvarig. Hitler var, trots att han denna gång klart hade missbedömt västmakternas politik, optimistisk gällande Tysklands militära optioner. Han beordade en snabb överflyttning av armèn till västfronten för en offensiv i början av november, men denna skulle komma att inställas ett dussintal gånger innan den riktiga offensiven kom igång den 10 maj 1940.

Den tyska militärledningen var nästan desperat inför läget. Man hade föga tilltro till någon avgörande framgång med en offensiv i väst, men var nu ställd inför en order från en enda person att genomföra något som troligtvis skulle leda till en upprepning av första världskrigets dödläge. Historisk forskning har påvisat att den högsta ledningen under dessa år även hade i tankarna möjligheten att avsätta Hitler, d v s att genomföra en militärkupp som en lösning på dilemmat. Ett antal faktorer kan räknas upp som omintetgjorde historiens gång i detta avseende. För det första var statskupper något mycket främmande för den tyska militären. Hitlers genuina popularitet bland folket gjorde också sitt för att den skulle avstå från ett kuppförsök.

Sålunda var det relativt tyst på västfronten under en sjumånadersperiod. Under denna period skedde det finska vinterkriget, emedan Sovjetunionen drev igenom sina egna expansionsplaner i enlighet med Molotov-Ribbentrop-pakten. De västallierade var alltså under tidiga våren 1940 involverade i försök att genomföra militära operationer i Skandinavien. Både i Frankrike och Storbritannien ledde den politiska armbrytningen kring dessa till ombildningar i regeringen. I Frankrike blev Paul Reynaud regeringschef 21/3 medan Daladier blev försvarsminister. I Storbritannien ersattes Chamberlain av Winston Churchill, av slumpen precis samma dag, den 10 maj, då den tyska storoffensiven började.

Manstein-planen

På västfrontens båda sidor gjorde man upp planer för den kommande konfrontationen. Den franska överbefälhavaren var general Maurice Gamelin, medan den brittiska expeditionsstyrkan leddes av general Gort. Dessa höll för givet att en eventuell tysk offensiv skulle komma genom Belgien. Man gjorde upp den s k Dyle-planen enligt vilken de västallierades slagkraftigaste förband skulle insättas i Belgien vid första tecken på ett tyskt anfall, för att möta detta så långt norrut som möjligt. Dessa styrkor innehöll de mest professionella förbanden och hade den modernaste utrustningen. Att ha frontlinjen norrut skulle ha uppenbara fördelar med

tanke på att det i ett andra skede skulle bli något slag av ställningskrigkaraktär. Bland annat vore det viktigt att i så fall ha en kort distans för flygbombning av Tysklands viktiga rustningsindustrier, och likaså att industricentra i norra Frankrike inte var alltför nära frontlinjen.

På den tyska sidan hade general Erich von Manstein på hösten 1939 börjat skissera en radikal plan för offensiven mot väst. Väsentliga bidrag kom ävenledes från andra, men benämningen ”Manstein-planen” har fastnat. Mycket betydelsefullt är också att Hitler hade självmant sökt efter dylika planer som svarade mot hans ambitioner.

Grundtanken bakom Mansteins plan var den, att om offensiven ändå måste genomföras, trots risken för en upprepning av det tidigare kriget, så var det bättre att försöka uppnå en total strategisk överraskning av motståndaren, snarare än att följa en plan som denne i någon mån förväntade sig. Manstein räknade med de västallierades avsikt att möta upp för batalj inne i Belgien. Den nyomdanande planen gick ut på att lägga om tyngdpunkten av offensiven mellan Belgien och den s k Maginot-linjens befästningar, genom Luxemburg och de små Ardenner-bergens landskap. Samtidigt skulle man ändå försöka ge sken av att huvudanfallet kommer mot centrala Belgien och uppmuntra de västallierade att koncentrera sina trupper dit. I den slutliga versionen av planen skulle de tyska pansarstyrkorna ta sig genom Ardennerskogen, över floden Meuse (Maas), och sedan i ilfart mot havskusten vid Engelska kanalens södra del. Om detta kunde genomföras snabbt och överraskande, skulle lejonparten av de västallierades armé bli omringad och avskuren från sina försörjningsbaser.

Mansteins plan byggde på det faktum som man i den tyska rekognoceringen hade funnit, att den franska armen hade lämnat relativt svaga trupper vid Ardennerna, i förlitan på att terrängen och Meuse-floden avskräckte från några större satsningar där, och för att kunna föra det förväntade avgörande slaget i Belgien med sina bästa trupper. Det fanns alltså någon motivering för planen, och under de rådande omständigheterna började så småningom den högsta ledningen ställa sig bakom den. Hitler var entusiastisk från första början emedan den motsvarade hans eget tänkande. Planen antogs den 24 februari 1940, och det slutliga startskottet blev 10 maj.

Manstein-planen var i princip genomförbar, men lindrigt sagt problematisk, ty det fanns just ingen marginal för att något skulle gå snett. Tyskarna hade korrekt uppskattat att franska armen räknade med att Ardenner-regionen skulle vara en sidoskådeplats, men de kunde omöjligt veta huruvida fransmännen hade en fungerande nödplan för det frontavsnittet. Planen berodde helt på att den franska militära underrättelstjänsten inte skulle upptäcka att operationen tagit sin början, att de tyska styrkorna hade omdisponerats så att huvuddelarna ej fanns bakom de belgiska och holländska gränserna. Invasionsstyrkan vid Ardennerna bestod av 45 divisioner, av vilka sju var pansardivisioner och tre motoriserade. Dessa hade 1200 stridsvagnar, 550 övriga bandvagnar, och 40 000 tyngre motorfordon, som inte gick så enkelt att gömma.

Enligt planen borde tyskarna hinna med att besegra det försvar som fanns på detta frontavsnitt, och ta sig genom Ardennerna och över floden Meuse på endast fem dagar, innan franska högkvarteret hade uppfattat att tyngdpunkten av det tyska anfallet låg här och sätta in starka undsättningsstyrkor på västra sidan av Meuse. Avståndet fågelvägen från uppsamlingsområdena bakom tyska gränsen till det omedelbara målet, Meusefloden, var kring 100 km. De tyska styrkorna

skulle vara tvungna att framrycka längs med Ardennernas fåtaliga smala skogsvägar, där luftangrepp enkelt skulle kunna skapa stora svårigheter. Efter det hade man alltså en bred och strid flod framför sig. Tyskarna måste lyckas att utan större dröjsmål etablera brohuvuden och bygga pontonbroar för att få över pansarstyrkorna. Planen krävde alltså att på ett flertal avgörande punkter inget av större betydelse fick misslyckas.

Fälttåget på västfronten

Efter ett stort antal falska alarm, stod det snabbt klart att det som kom in på natten och morgonen den 10 maj 1940 var det riktiga anfallet. Framförallt kom det i Nederländerna där omfattande tyska luftlandsättningar, bland de första i historien, hade ägt rum. I sin bok återger professor May några vittnesbörd om att det i det franska högkvarteret samt även annorstädes rådde en hel del av nu-ska-tysken-få-stryk-stämning.

Under de första dagarna ryckte de nordliga tyska styrkorna, vars huvudsakliga roll var att göra så stort väsen av sig som möjligt och därmed ge intrycket av att utgöra huvudstöten, djupt in i Nederländerna och Belgien. De västallierade konstaterade att offensiven motsvarade förväntningarna och satte således igång Dyle-planen och började förflytta sina huvudkrafter in i Belgien. Det nederländska försvaret var svagt, Drottning Wilhelmina flydde till Storbritannien den 13 maj . Från striderna under detta skede har bombningen av Rotterdam den 14 maj blivit ryktbar. Det belgiska försvaret var starkare och kunde under de första dagarna bjuda ordentligt motstånd. Belgarna retirerade dock inför övermakten mot sydväst, medan de fransk-brittiska styrkorna kom till undsättning från den franska gränsen.

Historieböckerna vet dock att förtälja att dramats kärna utspelade sig i Ardennerskogen. Den tyska invasionsstyrkan, som enligt Manstein-planen började korsa Luxemburg samt strax norr därom, skapade enligt May den största trafikstockningen som dittills beskådats i europeisk historia, då stora styrkor samtidigt körde in på de fåtaliga och smala vägar som fanns i Ardennerna. Efter det att de främsta förbanden hade korsat Luxemburg kom dessa under offensivens två första dygn i spridd kontakt med belgiska och franska trupper. Små skärmytslingar blev följden liksom reträtt av de franska trupperna mot den förmodade tryggheten bakom Meuse.

Det ledde förstås till rapporter som pekade mot en starkare aktivitet än förmodat från detta frontavsnitt. Mays bok återger några exempel på hur den franska spaningen missade tillfället att slå larm innan katastrofen var ett faktum. Vädret var klart, så det var oundvikligt att de västallierades flygspaning snart skulle rapportera om de jättelika trafikkolonnerna på skogsvägarna, även om flygspaningens tyngdpunkt var långt norrut i Belgien. Militära underrättelsetjänsten hade en procedur för behandlingen av dylika raporter som krävde en oberoende parallell bestyrkan innan rapporten skickades till högsta ort. Proceduren var kanske förnuftig i andra sammanhang, men i detta läge skulle snabbhet ha varit av avgörande betydelse, och därmed fick flygspaningens rapporter ej den betydelse de borde ha haft. Bakom låg också fortfarande grundantagandet att den egentliga drabbningen äger rum i nordlig riktning.

Men trycket från Ardennerna bara ökade och den 12 maj, kl 15 på offensivens tredje dag, skickade den franska 2:a armens befälhavare, general Huntziger, en begäran till franska högkvarteret om förstärkningar, med motiveringen att han bedömde att det var frågan om en större offensiv vars mål var att bryta in bakom Maginot-linjen söderut. De högsta befälhavarna befann sig i

Belgien men på plats i högkvarteret fanns chefer som kunde besluta om de första motåtgärderna som det franska överbefälet vidtog mot Ardenneroffensiven. Dessa bestod i att skicka tre förstaklassiga divisioner ur de allmänna reservstyrkorna till det kritiska avsnittet

De första tyska förbanden anlände till Meuse på kvällen den 12 maj på två olika ställen. Den sydliga och större angreppskilen nådde staden Sedan. Framför sig hade man nu den uppgift som hela operationen hängde på, att snabbt skapa ett brohuvud på flodens andra sida och föra över pansarstyrkorna. Den franska försvarslinjen vid Meuse var bemannad med andra klassens trupper med svagt artilleri. Och dessutom, emedan armeledningen inte hade planerat för denna situation, var dessa förband inte mentalt förberedda på att nu hängde hela Frankrikes öde på deras uthållighet.

Enligt konventionellt tänkande borde de tyska förtrupperna ha väntat på att tungt artilleri skulle anlända, men nu var brådskan så stor att bombflyget fick ersätta artilleriet. De franska ställningarna utsattes för luftangrepp som var de intensivaste som krigshistorien dittills upplevt. Förlusterna bland fransmännen blev små, eftersom de låg i skydd i sina försvarsställningar, men den psykologiska verkan var stor. Paniken spred sig, vilket möjliggjorde att beslutsamt ledda tyska förband kunde ta sig över floden och skapa brohuvuden under kvällen den 1 maj. Under kvällen den 13 maj började pansarstyrkorna köra över floden på pontonbroar, i enlighet med Manstein-planens tidtabell och till tyskarnas egen förvåning. Först nu begrep det franska överbefälet lägets allvar. För flygbombning av pontonbroarna, vilket i det här skedet var det som tyskarna allra mest befarade, fanns inga förhandsplaner. Några angrepp företogs, men turen var igen på tyskarnas sida då bomberna missade broarna.

De förstärkningar som fransmännen kunde sätta in genomförde den 15 maj och även senare motanfall mot brohuvudet vid Sedan, men tyskarna hade redan kunnat föra över så starka styrkor att de kunde slå tillbaka dessa. En berättelse från dessa dagar som återges här, är den om kapten Pierre Billotte, som var son till en av de högsta befälhavarna på franska sidan, och själv framtida minister. Billotte tillhörde ett av de fåtaliga förstaklassiga förband som överbefälet hann förflytta till Sedan, och var chef för ett förband utrustat med den tunga stridsvagnen av typ Char B1. Hans vagn slog med sin kanon ut 13 tyska stridsvagnar och träffades själv av 140 fientliga projektiler som ej förmådde tränga igenom den franska vagnens pansar. En strålande merit alltså för kapten Billotte och den franska vapentekniken, men åskådliggör samtidigt hur Mansteinplanen fungerade perfekt på strategisk nivå. Fransmännen hade fler av dylika förstaklassiga förband, men dessa var nästan alla långt norrut i Belgien, bl a i det tidigare nämnda slaget i Hannut, till föga nytta för helheten.

Sålunda hade tyskarna det svåraste och mest kritiska skedet bakom sig. Framför fanns vid det här laget inga egentliga försvarslinjer eller större naturhinder. För att fullborda Manstein-planens idé, behövde de tyska pansardivisionerna nu fortsätta ända fram till Engelska kanalen. De hade otillräckligt med flankskydd och underhåll och manskapet var i behov av vila, men cheferna konstaterade ändå, att eftersom motståndaren nu var fullkomligt överrumplad, så var det högsta prioritet att utnyttja tillfället och inte ge möjlighet för motåtgärder som ännu kunde rädda läget. Därmed fortsatte tyskarna offensiven och de första trupperna nådde kanalkusten den 20 maj.

Samtidigt bytte fransmännen överbefälhavare, från Maurice Gamelin till Maxime Weygand, något som inte räddade situatio-

nen. Belgien hade nu blivit en fålla för så gott som hela den brittiska expeditionsstyrkan i Frankrike och en stor del av den franska armen. Den senare inkluderade nästan alla de bäst utrustade franska förbanden.

Det som följde härnäst är i jämförelse med de beskrivna händelserna mycket bättre känt. I en hastigt improviserad maritim operation lyckades britterna evakuera sin egen arme (men ej utrustningen) samt en del av den franska via den lilla hamnstaden Dunkerque. Operationen var avslutad den 4 juni. Att britterna ej hade någon förhandsplan för att det kunde bli nödvändigt med en snabbevakuering, är ytterligare ett faktum som vittnar om att före striden var de västallierade övertygade var om att kunna hantera den tyska offensiven.

Efter Dunkerque vände sig invasionsstyrkorna söderut. Det mesta av Frankrike var fortfarande fritt och över hälften av armen fanns kvar, men den moderna och välutbildade delen var tillintetgjord och likaså var en stor del av rustningsindustrin förlorad. Det fanns ej förutsättningar för ett fortsatt framgångsrikt försvar. Den franska regeringen lämnade Paris den 10 juni. Febrila förhandlingar gjordes inom det franska ledarskiktet och med Winston Churchills nya regering om vad som mer kunde göras under rådande förhållanden. En ny regering bildades den 16 under den gamla hjältegeneralen från första världskriget, Philippe Petain. Denna regering undertecknade kapitulationen den 22 juni.

Vanligtvis brukar man inte i detta skede ta en paus i skildringen av andra världskriget utan fortsätta mer eller mindre direkt till det berömda Battle of Britain. I och för sig är det ju motiverat, ty efter Frankrikes utslagning var den stora frågan huruvida Storbritannien ämnade och kunde fortsätta föra krig mot Tyskland. Storbritannien höll ut och räknades vid krigsslutet bland de tre stora segrarmakterna. Till sommaren 1940 hör mycket av den retorik för vilken Churchill är så berömd

> ... if the British Empire and its Commonwealth last for a thousand years, men will still say, 'This was their finest hour'.

Men den kutymmässiga historiebeskrivningen har kanske lite glömt bort att slaget om Frankrike innebar ett skilt och lika stort avgörande. Det var nämligen på denna punkt som andra världskrigets historia definitivt började följa ett helt annat manus än det som var lagt för första världskriget. I det följande begrundas frågan som motiverade denna artikel, alltså den om förklaringen till Frankrikes fall. Här begrundas också vilka historiska följder som direkt härstammar från detta slutresultat samt hur allt detta återspeglas i det allmänna historiska medvetandet.

Slaget om Frankrike – omedelbara följder

Händelserna våren 1940 hade alltså kraftigt rört om i de värdspolitiska konstellationerna. I början av april 1940 införlivade Tyskland västra delen av Polen men var annars ännu instängd inom sina egna gränser. I slutet av juni behärskade landet Atlantkusten från Frankrike till Norge. Den tyska flottan kunde nu via u-båtskrig hota Storbritannien, även om den inte kunde mäta sig med den brittiska flottan i direkt konfrontation. Fram till maj 1940 var Tysklands huvudmotståndare i fält Frankrike. Frankrikes industriella och teknologiska resurser svarade också för en stor del av de krafter som för övrigt till dess stod i vägen för Hitlers ambitioner. Det ockuperade Frankrikes resurser var nu i Tysklands tjänst, dock givetvis bara de som tyskarna i praktiken kunde pressa ut ur dem.

Eftersom avgörandet i slaget om Frankrike berodde på att de fransk-brittiska trupperna blev inneslutna (förutom kryphålet i Dunkerque), utan påföljande större strider, så blev förlusterna för alla parter små. Tyskland förlorade i slaget vid Verdun (under första världskriget) trefalt mera än i hela detta fälttåg. Det betydde, att den tyska armen hade bara fått en skråma, och å andra sidan hade den nu fått den bästa tänkbara övningen, nämligen i strider mot en stormakt med en modern armé. Nu började alla internationella geopolitiska kalkyler handla om att framtiden hängde på huruvida USA skulle delta i kriget. Bara där fanns de resurser som kunde kuva det plötsligt mycket slagkraftigare Tyskland. År 1940 var Sovjetunionen på många sätt ett frågetecken.

Hitler hade följt med fälttåget från olika tillfälliga högkvarter bakom fronten. Han deltog i kapitulationsceremonierna och besökte därefter Paris den 23 juni. Fotografierna från detta besök hör till de berömda bland bildmaterialet från andra världskriget. Hitler återvände till Berlin den 6 juli och visade sig då i offentligheten första gången sedan fälttåget började. Det gick inte att ta miste på allmänhetens jubel. Enligt Hitler-biografen Ian Kershaw innebar dessa dagar höjdpunkten för hans popularitet bland det tyska folket.

Efter fälttåget upphöjde Hitler 12 generaler till fältmarskalker. Av andra världskrigets mest berömda tyska generaler var det flere som hade en nyckelroll under Ardenneroffensiven. Sådana namn är förutom redan nämnda Erich von Manstein, Gerd von Rundstedt, Erwin Rommel och Heinz Guderian. Manstein skulle senare bli den viktigaste tyska befälhavaren på östfronten.

På de västallierades sida skedde det motsatta i och med att brittiska styrkornas befälhavare Lord Gort och franska armens överbefälhavare Gamelin och Weygand försvann från rampljuset. Att andra världskriget i detta skede inte ännu hade den skepnad som eftervärlden känner till, demonstreras av att de allierades berömda befälhavare (Zhukov, Eisenhower, Montgomery) var insidernamn i den egna militära organisationen. Här kan påpekas att den Ardenneroffensiv som omtalas i denna artikel inte ska förväxlas med det senare slaget mellan tyska och amerikanska styrkor kring årsskiftet 1944/1945.

Enligt kapitulationsfördraget behöll Philippe Petains regering kontrollen över sydöstra delen av Frankrike, den franska flottan och kolonierna. Detta blev den s k Vichy-regimen, som enligt fördraget förband sig till ett visst samröre med ockupationsmakten. Maxime Weygand, Gamelins efterträdare, blev försvarsminister. Denna regim bemannades delvis med personer som trodde på Tysklands seger och förespråkade samarbete, bland dem utrikesministern Pierre Laval.

När dammet lagt sig efter slaget om Frankrike blev den konkreta frågan bland fransmännen hur man skulle förhålla sig sig till å ena sidan samröret med Tyskland och å andra sidan motståndrörelsen. Den nyssutnämnde generalen Charles de Gaulle hade brutit med den kapitulerande regeringen och den 17 juni 1940 kommit till Storbritannien. Redan följande dag höll han ett nuförtiden berömt radiotal via BBC till det franska folket. Det var få som hörde talet, men idag betraktas det som ett uttryck för nationens fortsatta kampvilja. Det blev också början till en exilregering ledd av de Gaulle och de s k fria franska styrkorna, som vartefter Tysklands motgångar växte, kunde börja utmana Vichyregimen om kontrollen över de franska kolonierna.

Slaget om Frankrike – efterkloka reflektioner

Det politiska ledarskiktet i stormakterna var annars detsamma under 30-talet och under krigsåren, men i Storbritannien och Frankrike byttes ledningen ut under våren 1940, alltså den ledning som förde 30-talets eftergiftspolitik gentemot Hitlers expansionslust. Vanligtvis är nutidens betraktelser om denna politik kritiska eller rent av fördömande. Ofta är det Storbritanniens premiärminister Neville Chamberlain vars lott har blivit att för senare generationer agera som en syndabock. Eftergiftspolitikens höjdpunkt är överenskommelsen med Hitler år 1938 i samband Munchen-konferensen. Idag kan man på YouTube inom loppet av några sekunder ta fram filmsnutten där Chamberlain just återvänt från konferensen och viftar med traktatdokumentet och uttalar den legendariska satsen ”Peace for our time”. Men Chamberlain var förstås bara den ena partnern bakom den skeppsbrutna politiken, medan den andre var Frankrikes regeringschef, framförallt Edouard Daladier.

Förtjänar dessa herrar den försmädliga kritik som den efterkloka världen öser på dem?

Måhända kan kritiken ifrågasättas. Givetvis är det möjligt att plocka fram en och annan profet från 30-talet, som målade upp en bild av Hitler som senare visade sig vara någotsånär korrekt. Men andra profeter sade något helt annat. Hur kunde beslutsfattarna veta vilken man borde lyssna på? Chamberlain och Daladier hade bibehållen fred i sikte, vilket ännu långt in på året 1939 verkade som det enda vettiga förhållningssättet, och dessa herrar kunde inte veta att Hitler hade beslutat att fortsätta på krigsspåret sedan han kasserat in det som var möjligt förhandlingsvägen.

De västallierade försökte alltså förhandlingsvägen undvika krig, men rustade upp efterhand som den tyska krigsmakten växte, vilket kunde kallas för plan B. Professor May visar i sin bok att de västallierade vid krigets början kunde ställa upp en krigsmakt som borde ha varit tillräcklig, med en viss marginal, för att hantera ett tyskt anfall. Och som påpekats, borde resten skötas genom att man skar av Tyskland från den övriga världens råvarukällor. Fortfarande förefaller denna strategi sund, men som vi vet föll plan B i och med att Frankrike kollapsade.

Militäroperativt ligger förklaringen till den tyska segern över Frankrike i Ardenneroffensiven som var en av krigshistoriens största bedrifter. Att katastrofen blev så total som den blev för Frankrike, lägger en ofantlig skuldbörda på överbefälhavaren Gamelin och några andra namn. De borde ha haft fungerande handlingsplaner för alternativa scenarier. Professor May lägger skulden också på det franska försvarets och underrättelsetjänstens stelbenta strukturer som ej uppmuntrade till flexibelt tänkande och handlande.

Utgången av Ardenneroffensiven var dock så kolossal att man bör fråga sig vad som styrde händelsernas gång på ett större plan. Förmodligen ligger förklaringen i en kombination av Adolf Hitlers personliga kvaliteter och ödets gång. Låt oss erinra oss om att de tyska generalerna var rätt så enstämmiga om att Tyskland inte hade styrkan att slå ut Frankrike. Oddsen för framgång med Manstein-planen, som ungefär som i ett trollslag skulle slå ut Frankrike, var tämligen blygsamma. Om det franska överbefälet skulle ana oråd i tid, kunde det med några enkla motåtgärder ha kunnat avvärja anfallet och leda bataljen till det för Tyskland oönskade ställningskriget. Normalt skulle ingen statschef beordra sin arme till att företa ett äventyr där man nästintill satsade allt med dåliga odds på att vinna eller försvinna, och från ett utgångsläge där man har fred och stora

framgångar bakom sig, såsom Hitler hade före krigståget mot Polen. Därmed kan vi konstatera att Hitlers personliga beredskap till att ta stora risker med hundratusentals soldaters liv och nationens framtid i vågskålen var en väsentlig nyckel till framgång i detta fall. Det franska överbefälet förväntade sig en rationell motståndare och i detta fall var ödet på den irrationella motståndarens sida. Poängen är den att om man godkänner bedömningen att den tyska segern 1940 var en anomali så blir de västallierades politik till dess rätt så förståelig.

Att Frankrike blev totalt överrumplat av Ardenneroffensiven är förståeligt i ljuset av Hitlers egna generalers motstånd till offensiv överhuvudtaget. Detta motstånd var framträdande i överläggningarna mellan dessa nästan ända till i början av offensiven, men existerade också i diskussioner bland officerarna om att genomföra en militärkupp. Således omfattade Hitlers triumf också en seger över hans egna generaler. Man kan förmoda, att en ytterligare viktigt följd av slaget om Frankrike var den, att för resten av kriget uppstod inga nya konspirationer mot honom inom den inre ledningen. Trots att motiveringarna för en militärkupp blev synnerligen goda igen fr o m 1943, så förmådde de ledande generalerna inte att ta det steget. Det berömda kuppförsöket den 20 juli 1944 gjordes visserligen av officerare, med bl a Erwin Rommel som delaktig, men ingen av dem tillhörde högkvarterets ledning.

Några ord också om vad slaget om Frankrike betydde för Frankrike, vilket var oerhört mycket. Frankrikes moderna historia delas in i fem olika republiker (plus ett par perioder med monarki). Slaget om Frankrike innebar slutet på den tredje republiken och efter kriget kom den fjärde, med Vichy-regimen mellan dessa. När de västallierade år 1944, amerikanare, britter och kanadensare, befriade Paris, så var det inte genast klart hur regeringsmakten skulle upprättas. I praktiken togs styret över av general Charles de Gaulle och andra som deltagit i de fria franska trupperna eller i motståndsrörelsen. Vichyregimen förpassades till historien och somliga av dess ledande män ställdes inför legala eller illegala repressalier. Bland annat blev ovannämnde Pierre Laval avrättad år 1945 efter en omdiskuterad rättegång. Personer som Daladier, Reynaud, Gamelin, och övriga som inte anslöt sig till motståndet, försvann från sina maktpositioner och rampljuset. de Gaulle blev det stora namnet i det efterkrigstida Frankrike. Han började således sin politiska karriär precis under och som en följd av katastrofen år 1940.

Slaget om Frankrike i det allmänna medvetandet

I början av denna artikel ställdes frågan om vad som egentligen hände under slaget om Frankrike? Artikeln borde vara onödig, ty 80 år efteråt har de involverade nationerna inte några dispyter om händelseförloppet. Men faktum är att slaget om Frankrike, och speciellt Ardenneroffensiven, varit sparsamt nämnda i de minneshögtidligheter som nämndes i början av artikeln. Här ska nämnas att första världskriget uppmärksammas med att datumet för vapenstilleståndsavtalet, 11/11 1918, är en allmän helgdag i Storbritannien, Frankrike och Belgien. Angående andra världskriget i Väst-Europa, syns i de internationella medierna minneshögtidligheterna för Battle of Britain och ”D-Day”, de västallierades landstigning i Normandie 1944. I Frankrike har det ovannämnda radiotal som general de Gaulle höll 1940 från England, blivit en händelse som ihågkoms i någon mån.

Det angloamerikanska perspektivet dominerar förstås i det för historiens popularisering viktiga filmutbudet. Om händelser-

na 1940, eller om Frankrike, kan i det nära förflutna nämnas följande filmer som grovt torde återspegla det internationella utbudet: Filmen *Dunkirk* (2017) berättar om evakueringen av brittiska armén via Dunkerque. *Darkest Hour* (2017) berättar om Winston Churchill och den politiska armbrytningen i Storbritannien sommaren 1940 rörande huruvida man ska fortsätta kriget eller sluta fred med Tyskland. Om senare skeden i andra världskriget handlar filmen ”Saving Private Ryan” (1998), som inleds med landstigningen i Normandie i juni 1944.

Några faktorer kan tänkas bidra till detta tillstånd: för Tysklands del har nationens moraliska skuldbörda i samband med andra världskriget omöjliggjort något firande av segrarna. Storbritannien deltog i slaget om Frankrike, men själva Ardenneroffensiven i maj 1940 var närmast en strid mellan de franska och tyska arméerna, och det finns en viss tröskel innan synlighet tilldelas händelser som ej involverar nationerna bakom angloamerikanska massmedier

Det torde alltså vara klart att den bland allmänheten dominerande presentationen av historien ger en snedvriden bild av verkligheten år 1940, både ur den sakliga historieskrivningens synvinkel och ur perspektiv som mera betonar mänskliga upplevelser. Ser man på det sistnämnda, tänk bara på hur slaget har tett sig för den franska överbefälhavaren Maurice Gamelin: På tio dagar gick han från att vara fältherren för en segerviss stormaktskoalition till en avsatt general som hade lett sin här under historiens kanske mest spektakulära militära kollaps. Ändå är det nog tämligen få som nuförtiden känner det namnet.

Markus Ahlskog är professor i fysik vid Nanoscience Center vid universitet i Jyväskylä.